

De vroegste bewoners van de Bergse Plaat

In 1987 herdacht onze stad dat het zeven eeuwen geleden was dat de Heerlijkheid van Stad en Land van Bergen op Zoom, het latere Markiezaat, tot stand kwam.

Het Gemeentemuseum verzorgde toen een tentoonstelling: Schatten uit de Schelde.

Onder andere uit de hierbij behorende catalogus haalden we de volgende informatie over de geschiedenis van het gebied waar, ook de bewoners van de Bergse Plaat nu wonen.

Een interessante geschiedenis, die bovendien een verklaring kan geven van vele (vaak vreemd aandoende) straatnamen hier. Wat immers te denken van namen als Reimerswaal, Broecke, Everswaard, Kreeke, Schoudee, Kouwerve en dergelijke?

De Schelde

We wonen in het gebied van de Schelde, een 355 km lange rivier die in Frankrijk ontspringt op een bijna 100 m hoogte en via België ons land instroomt via de Westerschelde.

Deze Westerschelde is zeker niet altijd zo breed geweest als hij nu is. De huidige breedte kreeg dit deel van de Schelde pas na een aantal overstromingen in de loop der tijd. Het toen onder water gelopen gebied noemen we het Verdronken Land van Saaftinge. Toen de Westerschelde zo breed werd was dat gunstig voor Bergen op Zoom; het werd er economisch gezien een belangrijke stad door. En...er kwam geld beschikbaar voor landaanwinningsprojecten. De tijd van de grote inpolderingen brak aan, ook door Breda.

Vreemd misschien, maar de Oosterschelde, waar onze stad aan ligt, was de oorspronkelijke monding van de Schelde. In het bekken van die Oosterschelde liggen gebieden die vroeger reeds bewoond waren. Mensen namen het in bezit, ontgonnen het en richtten het in.

Maar het ging met deze bewoners niet best. Reeds in de 15e eeuw waren er door Breda en Bergen op Zoom aanvallen tegen het oprukkende water geleverd. Maar in de 16e eeuw werden ook hier grote stukken land overstroomd. Toen ontstond het Verdronken Land van het Markiezaat van Bergen op Zoom (dat deel van de Oosterschelde dat het dichtst tegen Bergen op Zoom aan ligt) en het Verdronken Land van Zuid-Beveland (het andere deel). Het ons zo bekende Markiezaatsmeer en de Binnenschelde zijn met het Zoommeer eigenlijk delen van die grote Oosterschelde. Gedeelten daarvan waren eens land, daarna overstroomd en nu gedeeltelijk weer herwonnen gebied.

De eerste bewoners

Heel vroeger was er dus land waar nu water is. Het was een gebied dat eerst heel moerassig was en er ontstonden dikke veenlagen, aanvankelijk hier en daar zelfs 30 cm dik. Maar het water steeg en daardoor overstroomde dat veengebied. Toch ging de veenvorming door. Het werden zelfs lagen van wel 4 m dik. Langzaam zette zich klei op dat veen af. Allemaal zo gek nog niet. Maar de Schelde brak door en omstreeks 700 ontstond toen al de Westerschelde ten zuiden van Bath. De Oosterschelde veranderde toen in een zee-arm. De mensen gingen omstreeks 700 natuurlijk al op de hoger gelegen delen wonen. Bij Yeserke en Kruiningen (kruin

betekent: hoger gelegen plaats) zijn de oudste sporen van bewoning aangetroffen. Maar het bleef niet bij een paar stormen. Zeeland en Vlaanderen hadden ook in de elfde en twaalfde eeuw met grote stormvloedten te maken. Maar toen zaten de bewoners natuurlijk ook niet stil. In 1014 ging men dijkjes aanleggen. Bij de storm van 1134 ontstonden er allerlei kreken. Een kreek is een klein, smal en meestal stilstaand water, een overblijfsel van een overstroming. De Hinkeler werd toen een belangrijk water. Het maakte Rilland (ril= riet, land) met omgeving zelfs tot een afzonderlijk eiland.

Kloosterlingen

In dit soort gebieden vestigden zich vaak kloosterlingen, niet om er te bidden maar om die gebieden te helpen ontginnen. Dat deden ook de kloosterlingen afkomstig uit het klooster van Gertrudis. Gertrudis leefde in de 7e eeuw en was ingetreden in het door haar moeder gestichte klooster te Nijvel (dat tussen Brussel en Charleroi ligt).

Op een bepaald moment werd ze zelfs abdis van die Brabantse abdij. In de 10de eeuw meende men dat het gebied rondom onze stad haar erfdeel geweest was.

Het bestond toen uit een kern die Bergon heette (ook wel Berghis genoemd). Dit gebied omvatte drie eilanden. Ook de latere kloosterlingen van deze abdij trokken naar onze gebieden. In de buurt van de plaatsjes Nieuwland (nieuw op zee gewonnen land) en Schoudee (genoemd naar Pieter van Schoudee) lag het iets anders. Daar ontgonnen andere kloosterlingen, de Cisterciënzers, de gronden.

Deze kloosterlingen leefden uiterst sober en deden veel aan handenarbeid, zoals het ontginnen van woeste gronden, rooien van bossen, droogleggen van moerassen en indijken van polders. Dat deden ze dus ook bij die dorpen die boven Krabbendijke lagen. Deze kloosterlingen konden natuurlijk al dat werk niet alleen aan. Diverse mensen hielpen hen. Het was wel een probleem om vanuit zo'n gebied 's avonds weer naar huis te gaan. Daar bedachten die kloosterlingen iets op. Op zo'n uitgestrekt terrein bouwden ze de zogenaamde grangiae (uithoven). Dat waren de doordeweekse verblijven voor de conversi. De kloosterlingen konden, maar wilden niet de hele dag alleen maar handenarbeid doen, maar zich ook bezighouden met gebed en studie. Daarom liet men een deel van de arbeid overnemen door niet-moenniken, de zogenaamde conversi en door loonarbeiders. Deze mensen verbleven dus dagen lang in die uithoven. Zij waren vaak de eerste bewoners in een bepaald gebied. Zij zorgden daar voor een goede afwatering van het land en wisten er goede weilanden en bouwlanden tot ontwikkeling te brengen. Geleidelijk aan ontstonden daaruit heel kleine dorpjes. Daar werd het bestaan op den duur dan ook redelijk welvarend.

Allerlei dorpjes

Op den duur ontstonden in deze gebieden steeds meer dorpjes, zoals ten zuiden van de Hinkeler de dorpen Schoudee en Everswaard (genoemd naar een zekere Heer Evertswaart), ieder met eigen dijken. Ook Nieuwerkerke bij Loodijke, Tolsende en Nieuwlande, Reimerswaal en Broecke hadden aparte dijken, dat gold ook voor Hildernisse, Witte Moer, Heveland en Beyershil. De naam Loodijke is gevormd uit 'dijk' en 'Lode': waarschijnlijk een oude waternaam daar. Broecke heeft waarschijnlijk te maken met 'Broeck': een laag gelegen, slecht afwaterend, drassig of onderstaand

grasland. Hildernisse heeft te maken met 'hil': een hoger gelegen terrein. Alle woorden met 'moer' hebben te maken met: veen, veengebied.

Er ontstonden grote poldergebieden aan de Schelde-oever. Die van Noord- en Zuidland bij onze stad werden bestuurlijk, juridisch en waterstaatkundig zelfstandige gebieden.

Oudland was een afzonderlijke polder (de eigenaars van Oudland hadden op een bepaald moment ruzie met die van Westland over de aanleg van een sluis. Wie had ooit gedacht dat er later gestreden zou worden om de titel: sterkste straat van De Plaat).

In de Witte Moer lag het vrouwenklooster Emmaus. Gentpolder bij Agger was ook een bekend gebied; men kon van daaruit met een veerboot naar Ossendrecht (drecht=veer).

In al deze gebieden heerste veel armoede en rampen. Er was ook veel onenigheid over het onderhouden van dijken en ruzies over betalingen. Onenigheid was er over de vrijstellingen van de lasten van onderhoud van dijken, sluizen en watergangen.

Herhaaldelijk maakten dorpen zoals Broecke, Assemansbroek, Kreke, Steelvliet en het gehucht Michole, bekend dat ze geen geld hadden om de dijken aan te leggen of te onderhouden.

In 1318 moest de graaf van Holland inwoners van elders zelfs verplichten de inwoners van Broecke te helpen met hun dijken. Allemaal dorpjes tussen het woeste gebied van de Witte Moeren in het westen en de Schelde in het oosten. Van sommige dorpjes weten we vrij nauwkeurig waar ze lagen, zoals: Kouwerve (een persoonsnaam), Loodijke, Reimerswaal, Kreke, Agger, Ouderdinge, Mare, Everswaard en Schoudee. Niet precies zijn gelokaliseerd: Duvenee, Nieuwkerke, Broecke, Steenvliet. Kastelen, kloosters of uthoven lagen bij Kouwerve, Kreke, Emmaus, Borgvliet, Woensdrecht en Nieuwlande.

Allemaal dorpjes op kleine kreekruigen temidden van grotendeels lager geworden gronden waarvan het veen afgegraven was. Al bij al een moerassig landschap met maar weinig akkerland. Hoe konden deze arme dorpen de Scheldedijk van Reimerswaal tot Hinkelenoord nu toch onderhouden? Ze konden het gewoonweg niet opbrengen. Die dijken lagen er dan ook, ondanks het dreigement van overstromingen, vaak maar heel armzalig bij. Over die erge stromingen, die zo bepalend voor dit gebied zijn geweest, moet toch nog wel iets gezegd worden.

Overstromingen

Veel schuld van die vreselijke overstromingen lag bij de inwoners zelf, dat moet gezegd zijn. Men haalde alsmaar turf van het gebied af. Men gebruikte het als brandstof en voor de zoutnering. De turf verbrandde men en de as mengde men met zeewater en zo kreeg men zout. Men noemde dat 'moeren'. In sommige gebieden haalde men eerst de klei van de grond. Men kwam dan bij het turf die verwijderd werd en daarna deed men de klei weer terug. Maar hoe dan ook, de bodem werd er steeds maar lager door. Het moeras veranderde op een bepaald zelfs in een binnenmeer. Als er dan eens een grote overstroming kwam aanzetten bleef er van zo'n gebied natuurlijk niet veel meer over! Maar, we mogen beslist niet de schuld

alleen aan de bewoners geven. In het plaatsje Loodijke stond bijvoorbeeld een groot kasteel. De edelen die er woonden waren ook de Heren van Reimerswaal. Juist de Heer van Loodijke en Reimerswaal heeft de nodige verwijten gekregen. Hij zou te weinig gedaan hebben om de dijkdoorbraken tegen te gaan. De eerste dag van die vreselijke storm van 1530 zou het maar gegaan zijn om een scheur in de dijk van 5 voet (zo'n anderhalve meter). Zo'n gat was best te maken geweest. Maar deze Heer zou een en ander wel prettig gevonden hebben, want op een voordelige wijze kreeg hij een haven tot zijn Slot! Maar ja... na drie dagen was dat gat toch wel erg groot geworden (40 voet diep) en de schade die de storm toen kon aanrichten bleek onherstelbaar. Door deze overstroming raakte Bergen op Zoom haar onbelemmerde toegang tot de zee kwijt. Ten westen van onze stad verdronken de dorpen Hildernisse en Borgvliet. Na deze overstroming werd ook de polder Ruigenhil (ruig=riet; hil= hoger gelegen land) ingedijkt.

Reimerswaal

Over één plaats hier willen we nog wat meer vertellen, dat is de toenmalige havenstad Reimerswaal. Deze stad had al in 1375 stadsrechten gekregen. Het plaatsje had een zware muur met torens langs de Schelde en aarden wallen. Men woonde in nauwe straatjes langs de haven. De kerk stond tegen de stadswal.

De naam Reimerswaal heeft te maken met 'waal': een door dijkdoorbraak ontstane plas en de persoonsnaam Reimar (het watergebied van Reimar dus).

Er zijn al heel wat discussies gevoerd of dit nu wel of geen rijk plaatsje was.

Sommige zaken wijzen toch wel op enige welvaart: in 1315 had Reimerswaal reeds een weekmarkt op donderdag en in 1355 twee vrije jaarmarkten. Men probeerde te concurreren met Bergen op Zoom (wie durft dat zo maar?).

Van hier uit gingen schippers naar Engeland en Frankrijk. Uit turf bereid zout was hun speciale handelsproduct. Maar men voerde het ook in vanuit Frankrijk en Portugal.

In de zoutketen werd het zout geraffineerd. Hier werkten ook de tingieters.

Reimerswaal kende bovendien zijn meestoofhouders. Uit de meekrapplant, met zijn geelgroene bloemen, haalde men uit de wortel de meekrap. Die wortel liet men drogen en daarna stampte men die fijn. De dan ontstane meekrap is een rode verfstof, die onmisbaar was voor de Vlaamse lakenindustrie.

In de 16e eeuw was ons land zelfs de voornaamste meekrapproducent. De plant heeft echter zware klei nodig, zoals in de buurt van Agger wel voorkwam. Maar de inwoners van Reimerswaal moesten de grondstof voor de meekrap uit de polders bij Antwerpen halen.

Verder moet gezegd worden dat Reimerswaal een lakenhal had, waarin overigens alleen eigen producten verkocht mochten worden. Bovendien had Reimerswaal twee kloosters, een van de Zwarte- of Cellezusters en een mannenklooster, O.L. Vrouwe Paradijs, met eigen kerk en kerkhof.

Geen wonder dat Reimerswaal een centrale functie vervulde op Zuid-Beveland.

Ook daar was de zetel van het dekenaat. Daar was ook het dijkbestuur gevestigd.

Maar ja, om nu te geloven dat de volgende legende op waarheid berust?

Reimerswaal zou vergaan zijn door de weelde van de inwoners, die gouden kloppers aan de deuren gehad zouden hebben en hun paarden met zilveren hoefijzers beslagen zouden hebben. De vloek over de stad zou door een meermin (een in zee

wonend wezen, half vrouw, half vis) voorspeld zijn. Vissers zouden hier nog de daken hebben gezien, blinkend van het goud!

Vondsten

In al die plaatsjes woonden mensen die geld, sieraden en voorwerpen in de grond deden om te voorkomen dat ze in handen zouden vallen van rovers en plunderende legers. Die gebruiksvoorwerpen waren dikwijls gebakken uit klei. Dergelijk gebruikskeramiek kan veel informatie geven over hoe mensen ergens woonden en leefden en hoe ze hun voedsel bereidden.

Men voerde in dit gebied ook aardewerk in, maar de eigen pottenbakkers produceerden ook veel: aanvankelijk donkere grijszwarte potten, later het rode aardewerk, dat door een laagje loodglazuur waterdicht gemaakt werd. Zo zeggen de gevonden melkteilen iets over het omgaan met melk: men vulde zo'n teil met verse melk. Na een tijdje kwam de room boven drijven. Met de duim schermde men dan de schenklijb af. De dunne melk liet men er voorzichtig onderdoor lopen en zo werd de melk van de room gescheiden.

Zo vertellen de vaak mooi versierde spitschotels, bij Nieuwlande gevonden, ons dat ze onder een braadspit werden geplaatst om het vet op te vangen dat van het bradende vlees afkwam. Met een lepel goot men dat vet over het gebrad heen. Op die manier is ook de (internationaal) bekende 13e eeuwse Driekoningenkan uit Reimerswaal gevonden, met onder andere de Driekoningen er op afgebeeld. Hoewel het een misbaksel was, werd het waarschijnlijk toch voor de sier gebruikt. Dit zou op enige welvaart kunnen wijzen. Bekers, schotelgoed, zoutvaten, voorraadpotten, kruiken, veldflessen, waterkannen die men in een put liet zakken (zo'n kruik ging zo lang te water tot hij barstte!), ze werden allemaal in deze buurten gevonden. Olielampjes vertellen hoe men de verlichting verzorgde. Gevonden zijn ook vuurstolpen die men over het vuur plaatste, zodat vonken of vlammen 's nachts niet veel kwaad meer konden doen in de houten, rieten en uit leem gebouwde huizen. De haard lag centraal in het huis: de vuurstolp dus ook en daarom was deze, omdat hij zo in het zicht stond, vaak fraai versierd.

Ieder huis had wel zijn pispot. Pispotten moesten dikwijls vervangen worden. Later kwam dan ook de tinnen pispoten. De lavabo was gevuld met water, opgehangen, vaak in een kerk. Alle voorwerpen vertellen zo hun eigen verhaal; wat te denken van schoenen?

Het zou te ver voeren hier nader in te gaan op al die gevonden schatten uit de Schelde, zoals de voorwerpen van been, gewei en ivoor, hout, natuursteen en glas, gietmallen en gietproducten, insignes, sierspelden, hangers, vingerhoeden, penningen, munten, lakenloodjes (om de kwaliteit en herkomst van de stof aan te geven), gewichten, schrijfstiften en zelfs kinderspeelgoed. Plaatbewoners, we wonen in een interessante streek, met veel waardevols nog in de grond. Boven de grond is het nu fijn wonen. Veel van die schatten zijn in onze Gevangenpoort te bezichtigen.

Oorspronkelijke tekst: Ben Daeter